

**Istoria mentalităților,
comunicarea interculturală
și cultura media**

Aspecte premoderne ale "etnicității" în viziunea cronicarilor români

Asist. Univ. Carmen Alexandrache
Universitatea "Dunărea de Jos", D.P.P.D., Galați

Abstract: *L'ethnicité est exprimée en termes du chroniqueurs roumains œuvres, par les diverses poses, étant le résultats de l'altérité et l'identité. Il est formé en plusieurs "traits" qui caractérisant un groupe social, même si elles sont subjectives et superficielles. En l'ancienne littérature roumaine l'ethnicité conduire à l'identité prise de conscience, exprimée de leur passé en formant un sentiment d'appartenance à la communauté, par l'accepter la responsabilité personnelle, en mettant en évidence certains des gestes, des habitudes, des attitudes spécifiques aux Roumains, de la traditions liées à différents moments de la vie. La remarque des ces représentations ethniques sont importantes, elles sont reproduites dans les polémiques culturelles du XIXe siècle, rechercher une mise à niveau des routes de la société roumaine, offre le dilemme à résoudre le tradition alternative de conservation et la synchronisation avec la culture européenne.*

Keywords : *l'ethnicité, l'identité, la responsabilité personnelle*

Construirea unei identități, dar în egală măsură și sondarea universului său etnopsihic datorează substanțial atât interacțiunii sociale, cât și relației dintre o „interioritate” (formată de lumea interioară, proprie, apar înătoare sinelui) și o „exterioritate” (desemnată de lumea din afară, exterioară sinelui). Această situație, multiplă prin manifestarea ei, pornește de la *nevoia de raportare* la cel *diferit de sine*, dar nu în mod obligatoriu și opus, însă diferit de ceea ce *știu* sau ceea ce *sunt*. Valorizarea acestor *diferențe* conduce spre **alteritate**, concept care însă nu poate fi înțeles deplin decât din perspectiva confluențelor disciplinare (istorie, sociologie, filozofie, istoria mentalităților, psihologie, etnopsihologie, literatură comparată ș.a). Definită în principal în termeni de **altceva** și **altcineva** alteritatea este invocată tot mai des în încercările științifice de reconstituire, în alegere, interpretare și explicare ale unor realități identitare, relații sociale, situații comunicabile etc. Alteritatea se definește, deci, în raport cu **identitatea**.

Prin urmare, cunoașterea și recunoașterea unui grup etnic, reprezintă un fapt marcat atât de *nevoia, intenția și felul* de a privi pe ceilalți, diferiți, cât și de acțiunea de *descoperire, generalizare și "promovare"* a acelor trăsături considerate definitorii pentru grupul respectiv. Etnicitatea, consolidată și demonstrată în relația cu exteriorul (cu alte grupuri sociale), devine amprenta (autenticitatea) și substanța (auto)identității. Altfel spus, etnicitatea (definită în principal ca fiind un ansamblu de trăsături atribuite unei etnii) reprezintă atât o *structură* (formată din mai multe caracteristici distincte care, observate și ordonate de ceilalți într-un anumit fel, ajung să o definească), cât și un *proces* prin care aceste caracteristici sunt "negociate" și acceptate la un nivel social mai larg, și care influențează în continuare cunoașterea și relaționarea socială. Etnicitatea, ca mecanism de cunoaștere, operează cu reprezentări mentale și alte categorii de identificare construite atât de mentalitatea colectivă și discursurile oficiale, cât și de experiențele trăite ale eului/comunității.

Pornind de la aceste observații, ne propunem să evidențiem unele aspecte prin care societatea românească extracarpatică din secolele XVII-XVIII "caracteriza" celelalte comunități etnice. Pentru o mai bună analiză, am pornit de la literatura veche românească, îndeosebi de la opera cronicarilor (**exemple pe cine**). Era firesc să procedăm astfel, deoarece primele preocupări în această direcție apar în cronicarilor. Fie că se arată interesul de alte grupuri sociale sau de propria comunitate, fie că le menționează în contextul altor observații, aceste mențiuni sunt valoroase pentru a înțelege atitudinea societății față de cei care apar în altor structuri etnice, precum și pentru a explica formarea și funcționarea propriilor scheme de percepție etnică. Pentru ca aceste mențiuni să devină trăsăturile specifice grupului social, atunci ele trebuie să fie *verificate și verificabile*. Acest detaliu asigură trecerea la ideea de etnicitate în viziunea modernă.

Pentru că scopul demersului nostru, îl constituie realizarea unei sinteze privind formele de exprimare a etnicității în gândirea cronicarilor români, exemplificarea textuală va fi doar episodică. Pentru a ne feri de complicarea inutilă a demersului nostru, nu insistăm asupra

subiectivismului pe care îl conțin aceste texte și nici nu ne interesează gradul în care ideile și gândirea cronicarilor români sunt reprezentative pentru mentalitatea colectivă. Însă analiza acestor aspecte, presupune asumarea unor riscuri, în sensul conștientizării subiectivismului unghiului de observare, dar și al interpretării, implicit conștientizarea inevitabilității reacțiilor emoționale pe care le alimentează, precum și a relativității concluziilor. Trebuie să subliniem totuși eforturile cronicarilor de a fi corecți în aprecierile lor referitoare la alții. Nu e bine să lași o "imagini" să se păstreze deformată, fiindcă, spune cronicarul¹, "nu este șagă a scrie ocară vecinică unui neam,,eu voi da seama de ale mele câte scriu".

În vederea simplificării studiului nostru, vom aborda sintetic etnicitatea, ca parte a (auto)identității, pe mai multe coordonate.

A. Raportul dintre etnicitate și alteritate.

Deși etnicitatea este legată mai mult de identitate, fiind o componentă a caracterizării unei comunități, totuși ea relaționează, în sens complementar, cu alteritatea. Ceea ce determină alteritatea, ca formă de cunoaștere a celuilalt, determină și etnicitatea, ca formă coagulantă a diferențelor ce definesc o identitate.

În principiu, alteritatea (ca și etnicitatea) reprezintă caracterile a *ceea ce e diferit de un eu* precum și *senzația de a fi altul, de a fi altceva*². Aceste caractere, dacă sunt recunoscute și acceptate ca fiind specifice unei comunități, atunci ele apar în etnicități. Într-un sens mai larg (prin care se îndepărtează de etnicitate), alteritatea "se referă la un întreg ansamblu de diferențe: spații și peisaje diferite, ființe diferite, societăți diferite, asociind astfel geografia imaginară, biologia fantastică și utopia socială"³. Fiecare dintre aceste componente ale diferențierii constituie, considerăm noi, atât fațete ale alterității, care pot fi analizate separat, cât și factori care influențează percepția Celuilalt (*individ* sau *comunitate*), pe care Eu/Noi trebuie să-l cunoască nu tocmai pentru a-l înțelege și a-l accepta. Deseori, prezența Străinului, (de lângă sau printre noi, și îndepărtatul străin) trezește conflicte care se cantonează în sfera reprezentărilor sociale, a creațiilor literar-artistice, cuprinzând lumea interioară. Deci, alteritatea se definește și prin raportarea la **imaginar**⁴, operându-se astfel cu „imaginile” înțelese ca reprezentări ale realității sau imaginate ca aparținând acesteia. Acest mod de a privi, reprezenta și aprecia pe ceilalți (mai mult sau mai puțin diferiți) stă și la baza etnicității. Totuși, în cazul etnicității, *privirea asupra Celuilalt* este orientată mai mult *de nevoia de a-l judeca, prin prisma trăsăturilor lui specifice*.

Reprezentările și „imaginile” formează fondul etnicității ca și cel al alterității. Ele sunt construite prin „**comparația** interpersonală/socială și **categorizare**”⁵. Deși se poate subînțelege, totuși, la aceste "operații" adăugăm, distinct, în sens atitudinal și transmisibil, **comunicarea/relaționarea** (verbală, gestuală, atitudinală, plastică). Ideea este oarecum inspirată de ceea ce susținuse încă din 1982, Al Duu, pentru care "raportul cu trecutul și cu celălalt, apare adeseori ca o împletire de elemente comunicate de un om sau o colectivitate care trăiește după alte norme decât ale noastre și care ne sunt străine pentru că oamenii aceia au trăit altfel decât noi"⁶. Indiferent de forma adoptată, comunicarea se manifestă și ca procedeu în formarea acestor "imagini", permițând astfel ca fiecare "imagini" să devină operantă. Altfel spus, reprezentarea Celuilalt, din punct de vedere etnic (al identificării),

¹ Miron Costin, *De neamul moldovenilor, din ce arău au ieșit strămoșii lor*, în *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958, p. 243.

² E. Dima ș.a., *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, București, 2007, p.54.

³ L. Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, Humanitas, București, 2000, p. 32.

⁴ Pentru această perspectivă, a se vedea I. Chiciudean, B.A. Halic, *Imagologie. Imagologie istorică*, SNSPA, București, 2008.

⁵ A. Liiceanu, "Alteritate etnică și imaginar colectiv", în "Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectiva asupra climatului interetnic din România", Centru de resurse pentru diversitate etnoculturală, Cluj-Napoca, 2005, p. 56.

⁶ Al. Duu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, București, 1982, p.37.

necesită, intrinsec, *ieșirea din spațiul interior* (acela aparținând formării imaginilor), și dezvăluirea trăsăturilor descoperite, ca o formă de *solidaritate* și *coeziune* comunitară, de *confirmare* a supozițiilor, sau de *socializare*. Astfel, considerăm că observarea și caracterizarea celui alt impune *transferabilitatea* reprezentărilor (influențând astfel tradiția, percepția și în alegerea viitoare, chiar autopercepția). Când imaginile acestea caracterizează o comunitate, acționând ca tipare după care sunt identificați alții, intrăm tot mai mult în sfera etnicității.

B. Atributele etnicității

Pentru lumea românească a secolelor XVI-XVIII, ca în orice societate medievală, dominată de convingeri și credințe religioase, principalul criteriu de percepere și evaluare socială este cel **etico-religios**. Astfel, atitudinea față de religia majorității și comportamentul față de comunitate au constituit principalele repere în formarea reprezentărilor sociale. Definirea unei etnii are în atenție atât caracteristici fizice (exterioare), cât și atitudinale, comportamentale, și de personalitate socială. Deoarece ele rămân la nivel periferic, fără intenția în elegerii deosebiri în vederea acceptării lor, acestea sunt forme premoderne de cunoaștere și recunoaștere socială.

În cadrul *cunoașterii sociale*, considerăm că un loc aparte îl ocupă stereotipia și prejudecățile, deoarece percepțiile și atitudinile sociale sunt asociate, îndeosebi, cu întâmplări, acțiuni și intenții despre care ”știu bine” observatorii. Dincolo de rolul cognitiv, ele au și un rol defensiv, de protejare, fiind totodată un mijloc de simplificare a raporturilor interumane dar și de întărire a coeziunii sociale. În acest sens, baza prejudecăților este reprezentată de stereotipie. Susținem astfel că etnicitatea se referă de asemenea la tendința socială de a include pe Cel diferit într-un tipar, la construirea căruia au contribuit clișee de percepție și evaluare, imagini mai mult sau mai puțin imaginate, (auto)formate sau preluate. Pentru perioada care ne interesează această constatare se observă relativ ușor

1. **Caracteristici fizice.** Scrierile cronicarilor nu acordă atenție deosebită însușirilor fizice ale membrilor altor comunități. Poate acestea nu erau importante sau ”cunoașterea” celui alt s-a făcut superficial. Dacă pornim de la DCant, care constata existența mai multor *neamuri* în Moldova (la începutul secolului al XVIII-lea), credem că nici nu conta prea mult înfățișarea lor, deoarece deosebirea era stabilită în funcție de raporturile cu societatea românească și de ocupațiile lor. Având o mare mobilitate, ele trebuiau incluse într-o categorie care să funcționeze ca o etichetă, aceasta fiind constituită din îndeletnicirea lor de bază. Există și excepții, care se referă la grupuri sociale cu care românii nu intrau decât foarte rar în contact. Autorul Hronografului spunea despre ”calmuci”, ”după cum spuneau alții”, că sunt scunzi și groși, cu ”capul mare și fruntea lată și obrazul mare, ochii și urechile mici”; ei aveau desigur și multe ”obiceiuri tare ciudate”: mâncau carne de om, copii ai evreilor, făcând-o păstrămă la șaua cailor etc.⁷

2. Caracteristici psiho-comportamentale și atitudinale

Evidențierea acestor caracteristici nu constituia un scop în sine pentru cronicari; menționările referitoare la alte grupuri sociale erau tributare următoarelor intenții:

- explicarea unor fapte, a căror justificare era legată de modul celorlalți de a fi și a se comporta.
- demonstrarea preocupărilor critice ale autorilor
- interesul pentru ”istoria” altor ”țări”, în contextul căreia se desfășoară propria istorie
- remarcarea neobișnuitului, ieșirilor din normă și tipar, alunecându-se spre senzațional

⁷ Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, ed. D.Bălașa, N.Stoicescu, București, 1987, p. 108.

- justificarea propriilor atitudini (ale autorilor sau ale comunității lor) față de anumite grupuri sociale.

Cunoașterea unui grup social este influențată de contextul, momentul și criteriile în funcție de care se culeg informațiile, se formează reprezentări și se judecă membrii săi. Această situație conjuncturală testează dar și justifică imaginea atribuită Celuilalt, motivând cumva și relațiile cu acesta. Astfel, despre cazaci, Radu Popescu, îi categorizează ca "neodihniți", pentru că "iar s-au ridicat o seamă de au venit asupra lui Petru Vodă"⁸. Se pare că ei sunt obișnuiți să surprindă prin atacuri neașteptate, dacă despre ei se spune că "niciodată nu-și în cuvântul"⁹. Observațiile sunt contextualizate și par a avea rolul unor etichete etnice: și despre turci se zice că "sunt nestatornici, nu stau la vorbele lor, ci unele zic și altele fac"¹⁰. Turcul este precum "vremea", "blând când este vremea de blândețe, seme și ager când este vremea de semeție"¹¹. Reținem și expresia proverbială, preluată de la alții, atribuită polonezilor: "după pagubă, leahul în eleptu!"¹².

a. Ipostaza dușmanului (rău, urât, mincinos, ostil, păgân)

Cum era de așteptat, împrejurările nefaste, cu efecte perturbatorii, în care se întâlnesc două componente etnice, nu pot conduce decât la o **alteritate negativă**. De asemenea, observăm că aceia care nu se încadrează în schema de acceptare, datorită răutăților făcute, sunt prezentați ca dușmani. Deseori, prezența Străinului, (de lângă sau printre noi, și îndepărtatului străin) trezește conflicte care se cantonează în sfera reprezentărilor sociale și a creațiilor literar-artistice. În general, opiniile cronicarilor despre străini au fost exprimate în funcție de consecințele impactului pe care l-au avut asupra Principatelor¹³. De aceea nu este de mirare că, în scrierile timpului prezența "străinului-dușman" pare a se reduce la semnificația necreștină, deoarece el *iese din normă și tipar*.

Cei care atacă, distrug, omoară, jefuiesc fără milă populația civilă, nu pot fi decât păgâni, chiar dacă ei se numesc *creștini*. Dușmani s-au dovedit, în anul 1653, oștenii lui Timuș Hmelnițki, atunci când au jefuit Mănăstirea Dragomirna, comportându-se cu cei aflați acolo. "mai mult/rău decât păgânii"¹⁴.

În aceeași măsură, păgân era **oricine** care, prin obiceiurile sale necreștinești, acționa împotriva comunității ("cu răutate se slujeau, în loc de milă și bunătate"¹⁵, eticheta logofătului Radu Greceanu).

Desigur faptele reprobabile ale otomanilor au rămas în conștiința populară, marcând atitudinea neprietenoasă a comunității față de acești vinovați. Totuși, în opera cronicarilor ele au deschis calea solidarității cu trecutul și a intervenției salvatoare a miraculosului divin¹⁶. „Așa cum a fost în vremea strămoșilor noștri”, afirmase Ștefăniță Vodă, "tot astfel vom chema pe Dumnezeu în ajutor și pe Maica Domnului și vom căuta unire cu creștinii și vom respinge cum vom putea pe **păgân** de la noi"¹⁷.

⁸ Radu Popescu, *Istoria domnilor Țării Românești*, ed. C. Grecescu, Ed. Academiei Române, București, 1963, p. 66-67.

⁹ *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1729)*. (Pseudo-Amiras), ed. D. Simionescu, Academia Română, București, 1975, p. 55.

¹⁰ Radu Popescu, *op. cit.*, p. 200.

¹¹ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, în *Opere*, p. 58.

¹² Ibidem, p. 64.

¹³ Veniamin Ciobanu, *Imagini ale străinului în cronicile din Moldova și țara Românească*, în *Identitate și alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii cu ocazia celui de-al XVIII-lea Congres Internațional De Științe Istorice, Montreal, 1995, Iași, 1996, p. 157.

¹⁴ M. Costin, *Letopisețul*, p. 18.

¹⁵ Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, ed. A. Ilieș, București, 1970, p. 218.

¹⁶ Călin Bodea, *Românii și otomanii în folclorul românesc*, București, 1998, p. 67-74.

¹⁷ *Solia lui Ștefăniță voievod către regele Poloniei, expusă în seimul polon de Luca Cârjă (1523)*, în *Literatura română veche*, vol. I, București, 1969, p. 239.

Pentru cronicarul-logofăt, tătarii sunt cei cu ”păgânesc obicei”, fiindcă comit ”jafuri și stricăciuni ce sunt obișnuiți a le face creștinilor”¹⁸. Ei își demonstrează ”firea cea vicleană” și în 1711, când atacă tabără de la Prut¹⁹. Dincolo de interesele teritorial-politice statale, neremarcate și deci neexprimate, Ion Neculce motiva ajutorul pe care Rusia intenționa să îl ofere Moldovei (în 1711) prin faptul că ”creștinii erau mâncați de păgâni”²⁰ (se făcea referire, desigur, la obligațiile materiale și bănești, la abuzuri de tot felul).

Fie turc sau creștin, păgânul-păcătos și necreștin își merită soarta potrivnică și respingerea tuturor. Așa pare să fi gândit Dosoftei atunci când înălțase rugă:

„Mută-ți, Doamne, pe păgâni mânia
Și peste dânșii îți varsă urgia
Care nu vor de tine să știe,
De numele cel sfânt în vecie.”²¹

Această etichetare invită deci la *prudență, neîncredere, neacceptare sau ostilitate*.

b. Ipostaza detestabililor

Fiind o întrupare a ereticilor și blestemaților, unele neamuri sunt predispuse la marginalizare, izolare și respingere ostilă. Ei sunt *damnații* cărora le este refuzată intrarea în Ierusalimul ceresc. Turcii, tătarii și celelalte ”limbi păgânești” sunt blestemați pentru că fac gesturi dușmănoase la adresa românilor, strică ordinea spațiului creștin²² și slujesc altui Dumnezeu. De aceea ei sunt numiți uneori ”necurății”²³, ”agareni”, ”procleși”, ”păgâni răi”, ”diavoli”, ”trufași”, ”blestemați”, ”nebuni”, ”răi”, ”lacomii”.

Evreii se fac vinovați de hagiocid, deicid, infanticid și iconocid²⁴, desigur, datorită influenței antisemitismului european. Asemănător poveștilor ”petrecute” în Europa²⁵, Pseudo Amiras a relatat și el, cu multe detalii, despre mutilarea și uciderea unui copil de 5 ani din Moldova (la Onicieni, în timpul lui Mihai Racoviță Voievod) de către evrei, fapte care au fost judecate de Divan, pe baza ”dovezilor”²⁶. Letopiseul Cantacuzinesc se mulțumește să îi numească pe evrei ”păgâni”²⁷, fără detalii și explicații.

Creștinii renegați și ereticii, care au refuzat pe Iisus erau și ei plasați în zona detestabililor

Elocvent este exemplul, reinut de tradiția cronicărească, al lui Iliăș Vodă, pe care poporul îl va numi ”Mahmet”, pentru că „lepădând dreapta credință pentru reaua credință, virtutea pentru înșelăciune și năravul cel rău, și a început cu osârdie a crede și a ține de legea turcilor și de datinile lor mincinoase”²⁸

c. Ipostaza identității proprii (imaginea Celuilalt ca factor al formării autoimaginii)

Bucurându-se, în general, de o alteritate favorabilă, totuși românii nu scapă de unele observații acuzatoare. Spre exemplu, M Costin remarcă faptul că ”moldovenii sunt din fire pururi la domnie lacomi”²⁹.

Uneori, invocarea deosebirilor se face cu scopul modelării conștiinței ei sau al reformării moravurilor, mai ales dacă autorul aparține clerului înalt. Este cazul lui

¹⁸ Radu Greceanu, *op. cit.*, p. 107

¹⁹ Nicolae Costin, *Ceasornicul domnilor*, în *Scrieri*, Chișinău, 1990, p.330.

²⁰ Ion Neculce, *Letopiseul țării Moldovei de la Dabija Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*, în *Cronici moldoveni*, București, 1987, P. 289.

²¹ Dosoftei, *Psaltirea pre versuri tocmită*, ”Psalmul nr.78”, Iași, 2005, p.177.

²² D. H. Maziliu, *O istorie a blestemului*, Polirom, Iași, 2001, p. 231u.

²³ Dosoftei, *op.cit.*, ”Psalmul nr.11”, p. 35.

²⁴ A. Oișteanu, *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, București, 2001, p.272-363.

²⁵ Idem, *Mytos și Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, ed a II-a, Nemira, București, 1998, p. 208-216.

²⁶ *Cronica anonimă*, p. 101.

²⁷ *Istoria țării Românești (1290-1690). Letopiseul Cantacuzinesc*, ed. C. Grecescu, D. Simionescu, Academia Română, București, 1975, p. 129.

²⁸ *Cronica lui Eftimie*, în *Literatura română veche*, vol.I, București, 1969, p. 194-195.

²⁹ Miron Costin, *Letopiseul*, p. 60.

A.Ivireanu și al lui Dosoftei³⁰, care se raportează la obiceiurile păgânilor pentru a demasca relele apucături ale creștinilor lor, decăderea moral-spirituală a neamului. "Ce neam înjură ca noi, de lege, de cruce (...) și de toate tainele sfintei biserici? Cine din păgâni face aceasta sau cine își măscărește legea ca noi"³¹, acuza supărat A.I.

Alteori cronicarul făcea referiri directe la felul de a fi al neamului său³². Spre exemplu, D. Cantemir dedică un studiu întreg cunoașterii realității moldovenești. El se ocupă și de firea, obiceiurile și religia moldovenilor. Astfel, printre altele el sesizase neîncrederea moldovenilor față de școală, „ei cred că învățații nu pot fi cu mintea întreagă în așa măsură încât, atunci când vor să laude știința cuiva, spun că a ajuns nebun de prea multă învățătură”. Sunt prezente și manifestările xenofobe, fiindcă, după cum ne relatea Dimitrie Cantemir, „un nărav al moldovenilor” era „să omoare sau să pradă un turc, sau un evreu”, fiindcă ei „socotesc că nu este păcat și cu atât mai pu în fărădelege”³³ (posibil și datorită faptului că aceste grupuri etnice nu sunt creștine, deci nu sunt încălcate normele, fiindcă nu sunt reglementate relațiile cu aceste comunități). La aceste elemente specifice unei etnii cronicarii adaugă limba și istoria³⁴. M.Cost a stabilit și deosebirea dintre moldoveni și valahi, având ca reper numele lor³⁵, precum și deosebirea față de alte neamuri prin vestimentația³⁶.

3. Caracteristici culturale (istorice, de civilizație etc.)

Scrierea trecutului era necesară, în viziunea cronicarilor, pentru că ea era un *îndrumător moral și cultural*

Istoria (faptele militar-politice), obiceiurile³⁷ și **limba** unui popor au fost elemente de (auto)identificare socială. Toate acestea sunt de asemenea dovezi ale conștiinței etnice³⁸. Dionisie Ec. îi deosebea prin acestea pe sârbi de bulgari, însă interesul pentru ei era provocat de luptele duse de aceste neamuri cu turcii³⁹. Iar M. Cost, a urmărit originea cazacilor, apelând la „scriitorii străini” și propriile cunoștințe istorice⁴⁰. Detaliile legate de formarea și evoluția neamului⁴¹ au constituit la rândul lor aspecte ale (auto)etnicității. **Denumirile** primite de români din partea altor popoare demonstau atât caracterul latin, cât și unitatea lor⁴². Convingerea romanității românilor era formulată de străini, aducându-se ca argumente limba și obiceiurile românilor, după cum a notat M.Cost⁴³. **Obiceiul** de a primi pe străini a devenit și el un element de caracterizare socială. Autorul Hr. Îl remarcă în cazul turcilor, care respectă același „ceremonial” de a omeni musafirul: deplasarea pe un armăsar, cinstirea cu „dulcea”ă, cafea, cebuc (necesar fumatului)⁴⁴ etc.

Religia a fost și ea un factor de etichetare și unitate socială. Astfel, se menționase despre o confruntare militară care a fost amânată de tătarii pentru că era vineri și ei „în ziua de vineri” așa cum este „la creștini duminică”⁴⁵.

³⁰ Dosoftei, op. cit., „Psalmul nr.73”, p. 136.

³¹ Antim Ivireanu, *Opere*, ed. G.Ștrempel, București, 1997, p.182.

³² Vezi și Miron Costin, *Cronica ărilor Moldovei și Munteniei (Cronica polonă)*, în op. cit., p. 202-215

³³ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, ed. Petre. Pandrea, București, 1956, p. 210.

³⁴ Dionisie Eclesiarhul, op. cit., p. 116

³⁵ Miron Costin, *De neamul*, p. 269

³⁶ *Ibidem*, p. 247

³⁷ *Ibidem*, p. 247.

³⁸ *Ibidem*, p. 204

³⁹ Dionisie Eclesiarhul, op. cit., p. 116-117

⁴⁰ Miron Costin, *Letopiseșul*, p. 123.

⁴¹ Miron Costin, *De neamul*, p. 241.

⁴² *Ibidem*, p. 202-203.

⁴³ *Ibidem*, p. 247.

⁴⁴ Dionisie Eclesiarhul, op. cit., p. 80

⁴⁵ Miron Costin, *Letopiseșul*, p. 192

În concluzie, putem spune că în mentalitatea românească, **străinul** se definește în raport cu creștinul, prin **dihotomia rău-bine**. În aceeași măsură trebuie să remarcăm faptul că Cele mai multe imagini și expresii sunt obținute și prelucrate la nivel superficial, fiind încărcate de trăirile emoționale pe care le implică

În ceea ce privește opera cronicarilor cel puțin, prezentarea Celuilalt nu a constituit un scop în sine, însă ea a contribuit la formarea și conservarea identității etnice, la activizarea conștiinței de sine. De asemenea se observă că cronicarii nu alcătuiesc portrete, ci ei scriu pasaje caracterizante. De altfel, așa cum concluzionează Al.Zub⁴⁶: ”nu există o conștiință limpede a raportului dintre o comunitate etnoculturală și alta”. Dar lipsa informațiilor despre celălalt a dus însă la generalizări superficiale, iar contextul politico-economic în care s-au stabilit relațiile au dus la prejudecăți și stereotipuri, la clișee mentale. Acestea, având conotații pozitive ori negative, dezvoltă totuși **standardizări** în relațiile interumane și intercomunitare, afectând de asemenea formarea ”imaginii de sine”.

În acest timp istoric, identitatea se exprimase mai mult prin colectivitate; „tradiția și obiceiul”, „glasul poporului”, precum și „gura satului” filtraseră reacțiile individuale, acționând la nivelul fizic, intelectual dar și afectiv, schimbând conștiințe și comportamente. Fie că impunea un set de atitudini, un anumit fel de a observa și înțelege realitatea, fie că stârnea reprobarea publică, resentimentele semenilor, ori chiar trăirea propriilor păreri de rău, comunitatea a reușit într-o oarecare măsură să înlăture pericolele de disoluție socială. De aceea, străinul era perceput în sens colectiv, trăsăturile sale devenind reprezentative pentru întreaga sa comunitate. Atunci când în scrieri străinul este menționat la singular, dar nu în sens individualizat, detaliul respectiv acționează ca o categorie care dă specificitate grupului social căruia îi aparține; el este o etichetă care nu mai trebuie probată.

Din păcate, în scrierile cronicarilor, mențiunile care puteau duce la (auto)caracterizări etnice sunt puține, neordonate și neverificate. Totuși ele există. Situația a favorizat lansarea unor dispute intelectuale moderne care fie susțineau ideea toleranței excesive a românilor, fie comoditatea lor (se pornea de la ”lenea” moldovenilor remarcată de DC⁴⁷), ori dezinteresul, neobișnuința românilor de a vorbi despre astea. Însă, aceste idei pot contribui la cunoașterea mai bună a viziunii asupra etnicității a cronicarilor, acceptați ca exponenți ai mentalității colective.

Bibliografie:

- Boia, L., *Pentru o istorie a imaginarului*, Humanitas, București, 2000.
Cantemir, D., *Descrierea Moldovei*, ed. Petre. Pandrea, București, 1956.
Călin Bodea, *Românii și otomanii în folclorul românesc*, București, 1998.
Chiciudean, I., Halic, B., A., *Imagologie. Imagologie istorică*, București, 2008.
Costin, M., *Opere*, ed. P.P. Panaitescu, București, 1958.
Costin, N., *Ceasornicul domnilor*, în *Scrieri*, Chișinău, 1990.
Cronica anonimă a Moldovei (1661-1729). (Pseudo-Amiras), ed. D. Simionescu, Academia Română, București, 1975.
Dima E. ș.a., *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, București, 2007.
Dionisie Eclesiarhul, *Hronograf (1764-1815)*, ed. D. Bălașa, N. Stoicescu, București, 1987.
Dosoftei, *Psaltirea pre versuri tocmită*, Iași, 2005.
Dușu, Al., *Literatura comparată și istoria mentalităților*, București, 1982.
Identitate și alteritate în spațiul cultural românesc, culegere de studii Al. Zub cu ocazia celui de-al XVIII Congres Internațional De Științe Istorice, Montreal, 1995, Iași, 1996.
Istoria Țării Românești (1290-1690). Letopisețul Cantacuzinesc, ed. C. Grecescu, D. Simionescu, Academia Română, București, 1975.
Ivireanu, A., *Opere*, ed. G. Ștrempel, București, 1997.
Liiceanu, A., ”Alteritate etnică și imaginar colectiv”, în ”Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România”, Centru de resurse pentru diversitate etnoculturală, Cluj-Napoca, 2005.
Maziliu, D. H. *O istorie a blestemului*, Polirom, Iași, 2001.
Oișteanu, A. *Imaginea evreului în cultura română. Studiu de imagologie în context est-central european*, București, 2001.

⁴⁶ Al. Zub, *Despre studiul alterității la români*, în *Identitate și alteritate în spațiul cultural românesc*, culegere de studii cu ocazia celui de-al XVIII Congres Internațional De Științe Istorice, Montreal, 1995, Iași, 1996, p.337.

⁴⁷ Dimitrie Cantemir, *op. cit.*, p. 206

Idem, *Mytos și Logos. Studii și eseuri de antropologie culturală*, ed a II-a, București, 1998
Radu logofătul Greceanu, *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu voievod (1688-1714)*, ed A. Ilieș, București, 1970.
Radu Popescu, *Istoria domnilor țării Românești*, ed. C.Grecescu, Ed Academiei Române, București, 1963.
****Cronicari moldoveni*, București, 1987.
****Literatura română veche*, vol.I, București, 1969.